

84
й 75

1637/—

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені М.П. ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

ЙОЛКІНА Лариса Віссаріонівна

МАЛА ПРОЗА ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА
(до характеристики індивідуального стилю)

10.01.01 - українська література

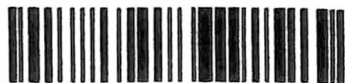
Л. Йолкіна

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

БІБЛІОТЕКА
УДПУ ім. М. П. Драгоманова

Київ - 1997

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100313098

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі української літератури Українського державного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

- Наукові керівники - доктор філологічних наук, професор
ГНІДАН Олена Дмитрівна;
кандидат філологічних наук, доцент
ТКАЧУК Микола Платонович;
- Офіційні опоненти - доктор філологічних наук, професор
ФЕДЧЕНКО Павло Максимович,
кандидат філологічних наук, доцент
ПОЛЯРУШ Ні на Степанівна
- Провідна організація - Київський університет імені Тараса Шевченка

Захист відбудеться "15" квітня 1997 р. о 14 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради К.01.33.04. при Українському державному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова (252030, Київ-30, вул.Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотечі Українського державного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Автореферат розіслано "15" березня 1997 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Вишневу

Г.П.Вишневська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Творчість одного з визначних письменників ХХ ст. Володимира Винниченка, анафемована ще в 30-і роки більшовиками, захована в спецфонди, ошельмована вождем революції та його "вірними" спадкоємцями, аж тепер (хоч гріховно повільно і малими дозами) наново відкривається широкому читацькому загалу. Письменник, популярність якого на початку століття могла зрівнятися хіба що з популярністю самого Т.Шевченка; письменник, найвище поцінований такими загально визнаними критиками, як І.Франко, Леся Українка, М.Вороний, М.Сріблянський, І.Свенціцький, П.Христюк, С.Єфремов, М.Зеров та багатьма іншими, майже 60 років був під суворою забороною.

Критичний аналіз художнього доробку Винниченка, частково представлений працями не менш визначних сучасників письменника - М.Грушевського, О.Грушевського, А.Ніковського, О.Гермайзе, С.Полуяна, М. Данька та ін., - «уцілів» у тодішній періодиці.

Мораторій, накладений на вивчення творчості Володимира Винниченка в Україні, час від часу порушувався вченими діаспори, зокрема Г.Костюком, С.Погорілим, М.Мольнаром та ін.

Проголошення незалежності України сприяло створенню передумов для звільнення української літературознавчої науки від марксистсько-ленінських методологічних догм, відкрило нові шляхи і підходи в оцінці визначних явищ національної культури, до яких, безперечно, належить і творчість В.Винниченка. Нагальна потреба об'єктивного поцінування художньої спадщини Володимира Винниченка - очевидна. Зрушення в цьому напрямі вже є. Маємо на

увазі серію статей, розвідок, публікацій (П.Федченко, М.Жулинський, В.Панченко та ін.); монографії (Л.Мороз, О.Гнідан, Л.Дем'янівська, С.Погорілий). Та це лише перші кроки на шляху до різнобічного наукового осмислення спадщини письменника в повному обсязі. Отже, на часі копітка і вдумлива праця багатьох поколінь науковців насамперед по збиранню, систематизації і підготовці до видання художньої, публіцистичної та наукової спадщини письменника, його щоденників, листів, розкиданих по архівах і періодиці світу; створення наукової біографії Винниченка; дослідження світогляду, творчого методу, індивідуального стилю великого митця.

На перший погляд, жанровий підхід наявний у тій чи іншій мірі в усіх працях про творчість В.Винниченка. Особливо "пощастило" драматургії і великій прозі, яким присвячені спеціальні монографії. Жанрове визначення малої прози у більшості праць раніше названих авторів (виняток становить хіба що розділ "Мала проза В.Винниченка" у кн. О.Гнідан та Л.Дем'янівської "Володимир Винниченко. Життя, діяльність, творчість".- К., 1996.) виступає скоріше номінально, оскільки ідейний зміст, сюжет, характери й обставини розглядаються, як правило, без органічного зв'язку з жанровими законами. Аналіз конкретного твору здійснюється окремо, без з'ясування неповторних рис його жанрової специфіки (композиції, конфлікту, викладових форм, форм психологічної характеристики героїв тощо), хоч, зрозуміло, мікрожанрове визначення дається.

Таким чином, актуальним і практично невичерпним залишається дослідження поезики малої прози письменника.

Враховуючи досвід дослідників творчості Винниченка, дисертант ставить собі за мету зосередитись на вивченні малої прози та індивідуального стилю письменника. Для досягнення мети необхідно вирішити наступні завдання:

- здійснити аналіз найбільш характерних і найбільш оригінальних оповідань письменника в аспекті жанрової своєрідності;

- показати розмаїтість ідейно-стильових та тематичних шукань Винниченка в художньому збагаченні оповідання;

- з'ясувати, наскільки форми оповідань Винниченка ввібрали в себе традиційні та нові стильові прийоми, породжені самою дійсністю й новими явищами в розвитку суспільства;

- дослідити типи (суб'єктивний - ліричний, об'єктивний - епічний) стильової образності В.Винниченка;

- вирізнити форми відображення внутрішнього світу персонажів;

- визначити, на якому літературному тлі, коли і як зароджуються особливості малої прози письменника як важливі компоненти нового типу літературного мислення, нового художнього бачення світу.

Теоретичну основу роботи складають літературно-критичні праці І.Франка, М.Грушевського, Лесі Українки, С.Єфремова, П.Федченка, М.Жулинського, І.Денисюка, дослідження з історії українського літературного процесу кінця XIX - початку XX ст. О.Гермайзе, І.Кончіца, П.Хропка, О.Гнідан, Н.Дем'янівської, В.Панченка.

Методи дослідження. При аналізі малої прози Винниченка застосовувався проблемно-стильовий підхід. Він дозволив виявити - як у змісті, так і в художній формі аналізованих творів - продуктивні і непродуктивні тенденції, визначити історичну зумовленість поставлених у них проблем. Це дало можливість виділити стильові тенденції малої прози письменника, які являють найбільший інтерес і розкриваються найбільш інтенсивно. У дисертаційній роботі поєднуємо системний, історико-генетичний, типологічний методи наукового дослідження літературних явищ.

Наукова новизна. Дослідження фактично є першою спробою комплексного вивчення жанрів малої прози Винниченка як змістової

системи компонентів форми, в якій синтезуються єдність композиційної структури, зумовленої своєрідністю відображуваних явищ дійсності, і характер ставлення до них автора.

Не претендуючи на вичерпність реалізації надто багатогранної проблеми, ми зупинились лише на деяких питаннях системи малих жанрів в письменника та їх модифікації. Нове прочитання малої прози допомогло нам з'ясувати естетичну і суспільну цінність оповідань Винниченка.

Джерельною базою дисертації послужили малі жанри белетриста (новела, ескіз, спомин, нарис, психологічна студія, оповідання-настрій, оповідання-портрет, гумористично-сатиричне оповідання тощо), написані в першому десятилітті ХХ ст., що періодично виходили окремими збірками у 1902 - 1911 роках, а в 1927 році увійшли до 23-томного видання творів письменника, і рецензії на них в часописах підросійської України та Галичини. У роботі використані також листи і щоденники В.Винниченка, його полеміка з читачами (у газеті "Рада") і критиками (в журналі "Українська хата"), першодруки, архівні матеріали, що знаходяться у фондах рукописного відділу Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України, ЦНБ імені В.Вернадського НАН України, у Державному архіві громадських організацій України.

Теоретичне та практичне значення дисертації. Дисертація становить певний внесок у вивчення творчої біографії В. Винниченка, індивідуального стилю письменника. Результати дослідження можуть бути використані в процесі викладання вузівських курсів історії української літератури, при проведенні спецкурсів і спецсемініарів, написанні курсових і дипломних робіт, при створенні підручників та посібників з української літератури для студентів філологів, учнів загальноосвітніх шкіл, вчителів.

Апробація. Результати дослідження апробувались в Українському державному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова при читанні лекцій, проведенні практичних занять і спецсемініарів, обговорювались на засіданнях кафедри української літератури, а також на підсумкових наукових конференціях викладачів університету.

На захист дисертації виносяться такі основні положення:

- мала проза Володимира Винниченка, новаторська за змістом і формою, розвивалась у руслі художніх пошуків і здобутків європейської і світової літератури початку ХХ ст.;

- В.Винниченко виходить за межі звичайних конфліктів, традиційних героїв і образів, усталених форм;

- спираючись на традиційну форму оповідання, письменник збагатив його новим змістом і своєрідним використанням прийомів і засобів художньої виражальності;

- теми оповідань Володимира Винниченка - свіжі, конфлікти - неординарні, події і ситуації - типово українські. Письменник звертався до вічних і сучасних проблем: краси і сили, моралі і злочину; життя і смерті; покори і боротьби; він досліджував психологію селянина й інтелігента; робочого і пана; злодія, проститутки, вбивці і професійного революціонера, самогубця, патріота; дорослих і юних;

- оригінальність художньої манери і стилю письменника закорінено в своєрідності його поглядів на оточуючий світ і в специфічності ракурсу його відображення, часто засобами іронії і гротеску;

- іронія і гротеск - незвичайні, нетрадиційні, нетипові. Їх форми і роль у малій прозі, порівняно з ХІХ ст., суттєво змінились, розширились і урізноманітнилились, стали багатofункціональними;

- Володимир Винниченко збагатив форми відображення психології особистості через внутрішнє мовлення, поведінку, жести, рухи, пози,

предмети, пейзаж. Загальний метод дослідження психіки персонажів через динаміку їх поведінки Винниченко застосував і при дослідженні настроїв та афективно-емоційних станів героїв, підкреслюючи тісний зв'язок між особистісними якостями людини й її внутрішніми психічними процесами.

Структура дослідження. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та переліку архівних джерел.

ЗМІСТ РОБОТИ

У “Вступі” характеризується стан вивчення проблеми, обґрунтовується актуальність роботи, формулюються її мета і конкретні завдання; окреслюються основні об'єкти аналізу; визначаються основні підходи і методи, наукова новизна, теоретична й практична цінність дисертаційної роботи.

Розділ I. “Оповідання В.Винниченка. Жанр, проблематика, конфлікт” присвячено вивченню творів “Краса і сила”, “Ланцюг”, “Таємність”, “Контрасти”, “Хто ворог?”, “Талісман”, “Біля машини”, “Голод”, “Раб краси”, “На пристані” в аспекті їх жанрової своєрідності, оригінальності проблематики та неординарності конфліктів.

Проведений аналіз засвідчує, що в оповіданнях Винниченка відтворена епоха, насичена соціальними протиріччями. В яскравих образах автор подає цілу серію прикладів того, як аграрний та індустріальний капітал заволодів селом, зруйнував старий побут, сприяв росту і загостренню соціальної боротьби. Тема ця не нова в українській літературі, але розкривається белетристом по-новому, оригінально й високохудожньо. У таких оповіданнях, як “Краса і сила”, “Біля машини”, “Хто ворог?”, “Голота”, “Зіна”, “Момент”, “Темна сила”, “Голод”, “Дим”, “Малорос-європеєць”, “Барішенька” та ін. автор змалював не лише селянську бідноту і сільський пролетаріат, а й

одним з перших створив образи революційної інтелігенції, пропагандистів, декласованих елементів, в'язнів, наймитів, заробітчан, проституток, національних дегенератів.

Письменник відходить від трафарету: по-новому говорить про село, відступаючи від побутовізму і хуторянства, притаманних літературі XIX ст., він наче полемізує з письменниками - представниками фольклорно-етнографічного реалізму, подаючи нові - оригінальні, динамічні, живописні, психологічні, іронічні, гротескно-сатиричні художні портрети ("Краса і сила", "Ланцюг"); руйнує старі етичні підвалини, безстрашно піднімає до художнього життя всі важливі пласти дійсності ("Зіна", "Момент").

Вагомий внесок зробив В.Винниченко у розробку теми України, формування української державної нації ("Уміркований" та "щирий", "Малорос-європеєць").

Тема народження й формування українця нового типу постійно хвилювала митця й становила одну з провідних ідей багатьох його дореволюційних творів ("Записна книжка", "Студент", "Промінь сонця", "Талісман", "Босяк").

Звертаючись переважно не до "відображення", а до "вираження", до суб'єктивного і об'єктивного типу мислення, письменник не відійшов від реалізму, хоч форми його виявились переважно іншими, ніж в літературі XIX ст.

Серед найбільш прикметних проблемно-стильових особливостей малої прози Винниченка слід виділити, на наш погляд, такі: інтерес до морально-етичних, суспільних і соціальних проблем; психологізація героя з широким використанням двох типів стилю (суб'єктивного - ліричного та об'єктивного - епічного); ліризація оповідання (через пейзаж, портрет, викладові форми); філософізація та інтелектуалізація творів, стремління митця до вирішення загальних проблем буття;

розширення художніх форм , в тому числі умовно-гротескних та сатиричних.

Говорячи про намагання автора вирішити проблеми буття, варто зазначити, що Винниченко першим серед письменників зрозумів, що нову мораль не можуть дати ніякі арифметичні розрахунки, і виступив на захист етико-естетичних основ життя. Герой його твору “Контрасти” відверто розставляє всі крапки над “і” й говорить про необхідність існування етики, гармонії душі й тіла. На “поштовхи” духовної дійсності Винниченко реагує якісними “кореляціями” в естетичному ідеалі, висуненням нових ідейно-філософських концепцій, відкриттям нових конфліктів і характерів, нарешті, прагненням по-новому художньо осмислити гуманістичні, соціально-етичні завдання (“Студент”, “Записна книжка” тощо).

Творча практика Винниченка відкривала нові безмежні горизонти в дослідженні “вічних” начал моральності, проблем характеру. Він підтверджує думку іспанського філософа і письменника М. де Унамуно про те, що істинно реальна особистість - неодмінно особистість діюча, творча. Це положення і лягло в основу структури людської діяльності в творчості Винниченка. Ним створені два типи моделей особистості, кожний з яких складається з чотирьох компонентів: I - зовнішня діяльність (пізнання, оцінка, праця, спілкування); II - внутрішня діяльність (самопізнання, самооцінка, самотворення, самоспілкування). Модель особистості другого типу у Винниченка зустрічається частіше, хоч, зрозуміло, перший і другий типи взаємозв'язані. Підтвердженням цього можуть бути оповідання письменника, в яких герой стоїть перед вибором: краса чи сила (“Краса і сила”); краса чи мораль (“Ланцюг”); неволя чи свобода (“Талісман”); краса чи потворність (“Чудний епізод”); життя чи смерть (“Дрібниця”, “Момент”) тощо.

Перша (зовнішня) і друга (внутрішня) моделі особистості зумовлюють суб'єктивно-об'єктивний, стійко-мінливий, інваріантно-варіативний характер розповіді. Одне і те ж оповідання може бути ліричним (суб'єктивним) в своїй основній стильовій тональності і епічним (об'єктивним) - у своїй сюжетній сфері ("Дрібниця", "Таємна пригода", "Тайна" та ін.). І, навпаки, об'єктивним за стилем і суб'єктивним з точки зору того, про що розповідає письменник ("Глум", "Талісман", "Темна сила", "Голота", "Студент", "Зіна", "Промінь сонця", "Терень", "Олаф Стефензон" та ін.).

Вибраний Винниченком спосіб викладу матеріалу ("зображальний ракурс" чи т.зв. "точка зору") надає додаткових відтінків об'єктивно-суб'єктивній організації повісткування, орієнтованого або на пряме, суб'єктивне вираження авторської позиції (оповідь від "першої особи"), або на суб'єктивне вираження точки зору групи персонажів ("Біля машини", "Голота", "На пристані", "Контрасти", "Хто ворог?" та ін.).

Засвоївши художні досягнення попередників, Винниченко відобразив багатогранність людської свідомості, "механізм" виникнення асоціацій, сам процес сокровенних і невлених душевних порухів. Він відтворив клінічно вірний і точний процес розпаду особистості, що знаходилась під владою стихійних і тваринницьких інстинктів, бажань і стремлень. У творчості прозаїка вперше в українській літературі злочин, проституція трактуються як "робота", щоденне заняття, спосіб життя ("Раб краси", "Голод", "Краса і сила" та ін.).

"Вічні" теми оповідань "Краса і сила", "Раб краси", "Момент", "Купля" та ін. в інтерпретації Винниченка звучать по-новому. Акценти на негативному полюсі конфлікту, показ психологічних нюансів, деталей, мотивів поведінки того чи іншого персонажа дають можливість письменнику розкрити невичерпність складних варіантів

його почуттів, емоцій, що не піддаються однозначній оцінці. Його персонажі - негативно-позитивні. Вони боляче шукають свого місця в житті, впливають на читача уроками своїх знівечених доль, суворим моральним самосудом, увиразнюючи згубні наслідки внутрішньої нецільності, моральних компромісів, прагнення стати осторонь загальнонародних проблем ("Таємна пригода", "Олаф Стефензон", "Терень").

Традиційна для довнинченківського оповідання побудова конфлікту як безпосередня сутичка антагоністичних сил щодали помітніше доповнюється дослідженням всієї складності внутрішнього життя людини.

Художній конфлікт осмислюється Винниченком як багатоплановий, розгалужений компонент, взаємопов'язаний з усіма структурними рівнями твору, що охоплює як сферу його змісту, так і форми, зокрема жанру.

З точки зору форми оповідання Винниченко робить значний крок уперед у розвитку малої прози. Кожний твір підкреслено самостійний, різко оригінальний за проблематикою і жанровою структурою.

Стрижнем змісту малих форм Винниченка часто є психологічна колізія; сюжетні зв'язки послаблені; форма удосконалена, зміст - осмислення філософії життя, філософії краси і моралі. Філософії - не книжної.

Водночас спостерігаємо і посилення конфліктного начала, звернення до все гостріших, драматичніших ситуацій, іноді нарочиту їх заданість, експериментальність задля перевірки морально-духовних основ героя, запасу його душевних сил.

Можна виділити різні ступені поляризації конфлікту. В оповіданнях, скажімо, про сільських пролетарів-заробітчан ("Біла машина", "На пристані", "Хто ворог?", "Голота", "Раб краси" та ін.)

переважає конфлікт-протиставлення, конфлікт-розмежування, конфлікт-сутичка, конфлікт-боротьба.

Використовуючи художні форми, прийоми і засоби класичного реалізму, Винниченко наділяв їх новим змістом, новими функціональними якостями, створюючи тим самим іншу художню систему, яка відповідала духові часу і новій свідомості, що сприяло розвитку та модифікації жанрових форм. Оповідання Винниченка вирізняються глибшим втручанням у внутрішній світ індивіда і психологію маси, багатограннішим дослідженням психологічних станів людини та її соціальних зв'язків, композиційними, фабульними, сюжетними і тематичними змінами.

В творах “Контрасти”, “На пристані” предметом пильної уваги письменника стає свідомість і психологія групи людей, різних за соціальним станом чи політичними переконаннями. Винниченком представлена нова, своєрідна інтерпретація життя, побуту і психології заробітчан, пасинків долі, через майстерно створені збірні портрети. Традиційний для оповідання 70-90-х років конфлікт (герой-антигерой) у письменника відсутній, хоч принцип об'єднання персонажів зберігся повністю. Маємо дві соціально-антагоністичні групи (бідні і багаті), але жодна з них не може бути ні героєм, ні антигероєм. Композиційно оповідання “Контрасти”, “На пристані” побудовані так оригінально-цікаво, що стає неможливим традиційний аналіз. Тут маємо конфлікт, який не виконує притаманної йому функції рушія сюжету, бо й сюжету в канонічному розумінні немає, та й художній конфлікт оповідання винесений “за куліси”, бо відсутня протидія груп.

Елементи дещо нової сюжетної побудови, які проявляються у послабленні зв'язків між епізодами, сценами, що не “працюють” безпосередньо на розвиток сюжету, відсутність яскраво вираженого фабульного руху спостерігаємо в оповіданнях “Боротьба” (складається

із 6-ти розділів-листів, кожен з яких повістує про нову подію). “Краса і сила” (5 розділів), “Заручини” (3 розділи), “Антрепренер Гаркун-Задунайський” (4 розділи), “Талісман” (15 епізодів) і т.д. У названих оповіданнях Винниченко майстерно використовує засіб аглютинації (склеювання) сюжетних компонентів.

Ускладнення конфлікту сприяло модифікації жанру оповідання, яке часто нагадує фрески. Заглиблення у морально-психологічні витoki найприкметніших колізій часу помітне як на позитивному, так і на негативному його полюсі, зокрема і в розмаїтті соціально-психологічних типів, часто суперечливих, неодномірних характерів, що є носіями ідейно-естетичного ідеалу письменника.

Герої Винниченка вирішують хвилюючі проблеми - визначення шляхів народу і людини в переломну епоху, проблеми вибору й відповідальності, моралі і насильства, любові і смерті, узгодженості індивідуальних доль і волі особистості з суспільними законами - драматично, часто ціною життя. У трактуванні цих проблем Винниченко має свій, новий, оригінальний підхід. Він, як ніхто інший, органічно і природно пов'язує драматичне боріння духу, висоту ідей з найглибиннішими процесами народного життя.

Використовуючи класичні форми традиційного оповідання, Винниченко вкладає в них нетрадиційний зміст. Розвиток реалізму виражається в пошуках нового, у відштовхуванні від традицій, а інколи й у запереченні їх. У малій прозі Винниченка внутрішні жанрові форми - рухливі, різноманітні і мінливі. Якщо говорити про зовнішні межі оповідання, то вони рухомі завдяки постійній взаємодії різних жанрових форм. Зокрема, велика проза впливає на малу і навпаки; поезія впливає на прозу, а проза - на поезію і т.п. Таке взаємопроникнення не лише видозмінювало структуру жанру, а й

суттєво збагачувало, розширювало і зміцнювало його можливості в плані заглиблення в таїни життя й переконливого його трактування.

Вагомий внесок Винниченка у модифікацію і далі збагачення структури малих епічних форм залежав від багатогранності його таланту. З геніальною чутливістю врахував митець нові віяння, пов'язані з реформою жанру оповідання не тільки в українській, а й у світовій літературі. З європейською літературою Винниченка єднало нове трактування людини з натовпу, її особливості (“Біля машини”, “Раб краси” та ін.).

Уже в перших рецензіях на оповідання Винниченка зверталась увага на їх жанрово-типологічне розмаїття. Відзначалось, що в оповіданнях, написаних в традиційній манері (з біографіями героїв, розлогими портретами і психологічними характеристиками) до “старих” приєднувались і “нові” прийоми відображення (підкреслена увага до зміни настрою, сфери “чистої” психології; алегоричного смислу, символічного підтексту тощо). Зв'язок з традицією і її модифікація простежується не тільки в багатстві соціальної, етичної, філософської проблематики, а й у розмаїтості жанру (ескіз, спомин, етюд, нарис, психологічна студія; оповідання-настрій, гумористично-сатиричне оповідання, оповідання-портрет тощо). Твори, що межують з мелодрамою, чергуються з гумористично-сатиричними (“Суд”, “Уміркований” та “щирий”, “Малорос-європеець”, “Антрепренер Гаркун-Задунайський”, та ін.). Слід відзначити і їх стилістичне багатство, де кожне окреме слово, кожний звук максимально змістовні, а разом вони створюють відповідну тональність усього тексту.

У багатьох оповіданнях Винниченко використав традиційну розповідь від першої особи, де сам оповідач - також характер, образ, тип (“Антрепренер Гаркун-Задунайський”, “Дим”, “Малорос-європеець”, “Зіна”, “Кузь та Грицунь”, “Тасмність”, “Талісман”, “Хома

Прядка”). Зрозуміло, що така розповідь має скоріше ліричний характер, ніж епічний. Однак підкреслений ліризм часто поєднується з максимальною об’єктивністю, завдяки чому твір сприймається як суб’єктивна лірична сповідь, що вносила в традиційну оповідну форму елемент імпресіоністичної структурності, поглиблювала проникнення в духовний світ героя.

У другому розділі “Форми відображення внутрішнього світу героя в оповіданнях Володимира Винниченка” простежуються зміни відображення внутрішнього світу змодельованих образів (“Краса і сила”, “Босяк”, “Радість”, “Момент”, “Голота”, “Виривок з “Споминів”, “Глум”, “Рабині справжнього”, “Темна сила”).

Нові способи і прийоми розкриття психології героя, його душевного стану знайшли своє втілення у більшості творів Винниченка, починаючи від “Краси і сили” і завершуючи “Виривком з “Споминів”. Тут цілком виправданим буде порівняння психологізму творів українського письменника з психологізмом Достоевського. З іменами Л.Толстого, Г.Ібсена, Ф.Ніцше пов’язане художнє осмислення екзистенціональних проблем, зокрема в жанрах сповідальної прози Винниченка (“Радість”, “Виривок з “Споминів” та ін.).

Винниченко прагне до дальшого розширення і поглиблення меж і можливостей реалізму, до “неореалізму”, який мислиться йому як мистецтво синтетичне, здатне відтворити ірреальне в реальному, символ в конкретному. Джерела неореалізму І.Франко, Леся Українка бачили в традиціях письменників-реалістів кінця ХІХ - початку ХХ століття (М.Коцюбинський, В.Стефанік, Марко Черемшина та ін.). До цього ж напряму тяжів і Винниченко.

Починаючи вже з першого оповідання (“Краса і сила”), автор вдається до повістунання, що будується ніби за іншими, відмінними від традиційних, законами і принципами. “Об’єктизована” проза

здебільшого змінила форму, ввібравши в себе прийоми традиційного оповідання і стилістичні відкриття психологічної прози.

На думку Лесі Українки в оповіданнях Винниченка в повному об'ємі застосований головний принцип новоромантичної школи - глибина психологічного дослідження, майстерність розкриття внутрішнього світу героїв через їх вчинки й мову, а не зі слів автора, котрий "все знає".

Наприклад, в оповіданні "Голота" письменник цікавиться не соціальними причинами нерівноправності, а тою морально-психологічною атмосферою, в якій вона існує. Саме тому він малює "історію душі" не лише головних (Килини, Андрія, Трохима), а й другорядних, навіть епізодичних героїв. Переказ змісту цього твору, де акценти поставлені не на подіях, а на переживаннях і думках двадцяти робітників, не тільки важкий, а й майже неможливий, оскільки не може дати адекватного уявлення про те, що хотів відтворити автор. Все відбувається в глибині свідомості (замкнутої в собі та мовби зачиненої на багато замків) усіх персонажів.

В оповіданні "Краса і сила" психологічний світ особистості відтворено достатньо повно, хоч і не вичерпно: відсутня логічно побудована лінія її внутрішнього стану. Те, що неясно для героя в даний момент, застається неясним і для читача.

У творах Винниченка спостерігається поглиблена увага до психології негативного персонажа, поєднується з прагненням уникнути плакатності, чорно-білої конфронтації. Винниченків "антигерой", який перебуває на негативному полюсі художнього конфлікту - це не лише ідеологічний класовий ворог, але й тип головним чином соціально-психологічний, змодельований у його непривабливій моральній сутності.

Ступінь конкретизації і деталізації у Винниченка завжди такий, що створює достатньо зриму картину внутрішнього світу героя, та не пояснює її. Письменник не надає пріоритету раціональній стороні життя, а показує

процеси переживання як єдність почуттів, роздумів, бажань, спогадів. В оповіданнях Винниченка бачимо збільшення ваги внутрішньо-психологічних конфліктів за рахунок глибшого проникнення у внутрішній світ людини, уваги до кожної психологічної мотивації її поведінки, поглиблення особистісного начала.

Прозаїк часто співставляє людські стремління і почуття з тим вічним рухом життя, який відбувається в природі.

Пейзаж (степ, поле, гори, Дніпро, море, ріки, сонце, місяць, зорі, вулиці, площі) - головний засіб ліризації і психологізації оповідань Винниченка. Пейзаж створює потрібний емоційний настрій, витісняє або заміняє собою дію, сприяє виявленню характеру героя, його почуттів. Через пейзаж герої прилучаються до реальної дійсності, самі стають її частиною. Особливо важливу роль в художній структурі оповідання "Босяк" відіграє природа, де вона уособлює красу всесвіту, велич людини як центру всесвіту.

Суб'єкт художнього пізнання в ліричній прозі Винниченка розкривається через конкретно-чуттєве сприйняття дійсності. Величезна роль тут належить підтексту. Митець нанизує деталі і предмети, а за ними читач уловлює складну динаміку його почуттів. Замість логічного аналізу фактів - їх відчуття, замість передачі складного комплексу людських думок - не менш складний комплекс настроїв і переживань ("Глум", "Радість", "Момент").

Винниченко не обмежений ні у виборі матеріалу, ні у виборі проблематики - психологічної (доля людини); соціальної (доля суспільства); національної (доля рідного народу); філософської (доля людства).

Важливу роль відіграє художній портрет як форма психологічного відображення. Винниченко відмовляється від створення закінчених портретів головних героїв. Він або "розсередує" портретні деталі по всьому оповіданню, або "закріплює" за персонажами деякі постійні риси, вирізняючи їх для того, щоб не втрачалась портретна індивідуальність героїв. Так, змальовуючи портрет Коростенка ("Малорос-європеєць"), Винниченко подає "закриту машину

людської душі”, в яку погляд письменника не проникає, але він з надзвичайною точністю вловлює в її глибині прояви стійких ознак особистості (дволикість, нещирість, жорстокість), незалежних від внутрішніх станів.

Такий тип портрета бачимо в оповіданні “Радість”, де вже перша фраза дає нам уявлення про характер героя, його устремління, про ставлення до нього автора.

До зображення поведінки героя як ознаки його внутрішнього стану Винниченко звертається лише тоді, коли за логікою стосунків, за характером ситуації, що склалася, нелегко здогадатися про те, що відбувається в душі даної особистості.

Аналогічно застосовується Винниченком і спосіб відображення внутрішнього світу героя через деталі власне психологічного портрета, передачу фізіологічних прикмет його душевного стану. У застосуванні цих прийомів новеліст не був новатором, але знаходив їм особливе місце в системі свого “таємного” психологізму. Психологічний портрет як одна з допоміжних форм відображення душевного стану героя урізноманітнює способи відтворення внутрішнього світу персонажів (“Радість”).

Передаючи складні душевні порухи, Винниченко привертає особливу увагу до суперечностей внутрішніх колізій людини. Для нього важливо і цікаво, як людина проявляє себе неусвідомлено. Суперечності між тим, яка людина насправді, і тим, якою вона хоче себе бачити, чи показати, постійно фіксуються то в невідповідності емоційного світу раціональному, то в неадекватній, навмисній поведінці, то в приглушенні бажань (“Радість”).

У відповідності з прожитим часом, з рухом суспільної думки митець все пильніше вдивляється в духовний світ людини. Спираючись на більш розгорнуті параметри особистості, порушує проблему про ціль і сенс людського життя. Винниченко не прагне послідовно списати і пояснити кожний душевний порух, кожний момент внутрішнього життя героя. Він знаходить і художньо відтворює його основу, домінанту, передає емоційний тон, психологічний

настрій персонажа, відтворює внутрішній світ не аналітично, а синтетично. Він мовби оминає розчленіння психіки на складові, зразу створюючи її в усій цілісності. Цей загальний характер пошуку втілюється в багатьох його конкретних художніх надбаннях, в тому числі і в оповіданнях “про самого себе від першої особи” (“Момент”, “Студент”, “Глум”).

Винниченківське психологічне повісткування не нарочите, і картини душевного стану персонажа виникають у свідомості читача мовби самі по собі, без цілеспрямованих зусиль автора. Воно надзвичайно концентроване, стисле, позбавлене розгорнутого опису внутрішнього світу; без встановлення причинно-наслідкових і асоціативних зв'язків між думками, емоціями, враженнями і т.п., як це властиво, скажімо, Ф.Достоевському й Л.Толстому.

Ця специфічна риса психологізму Винниченка відповідає малій розповідній формі - оповіданню, для якого необхідна максимальна ємність кожного елемента стилю, в тому числі й елементів психологічного відображення (“Студент”, “Момент”).

Загальним принципом змалювання внутрішнього світу героя підпорядкована система конкретних способів і прийомів психологічного відображення. Провідне місце в цій системі посідає авторська розповідь - від третьої особи (“Баришенька”, “Федько-халамидник”). Поступово Винниченко відійшов від форм самопсихологізму, який певною мірою обмежував можливості відтворення душевних станів персонажа (“Темна сила”).

Внутрішній монолог художник замінює авторським монологом (всезнаючим голосом автора). Цей монолог вбирає всі елементи відображення; оцінка не дається до відтворюючої картини життя ззовні, а виникає зсередини (“Заручини”).

Розповідь від третьої особи дає величезні можливості у використанні таких композиційно-сюжетних форм, як внутрішні монологи, публічні спогади, уривки з листів, щоденників тощо. Вона ж допомагає вільно розпоряджатися художнім часом, довго зупинятися на аналізі швидкоплинних психічних станів і

дуже коротко інформувати про тривалі події, що виступають в оповіданні сюжетними зв'язками.

Багатозначність, смислова невичерпність образів - нові якості малої прози Винниченка. Його можна вважати одним з найбільш ранніх опонентів екзистенціалізму, що набагато випередив саме це вчення з його положенням про кінцеву абсолютну свободу.

Форми передачі внутрішнього світу персонажів у більшості оповідань досить різноманітні. Інколи читач може тільки здогадатися про їх душевний стан ("Голота"), інколи психологізм ускладнюється лаконічною передачею типових деталей поведінки, реакцією на оточуюче середовище людей ("Краса і сила").

Таким чином, можна виділити основні риси стилю письменника: настроєвість, ліризм, поєднання власне літературних та психологічних засобів зображення, своєрідність діалогів, майстерність психологічної деталі, пошуки нового у відштовхуванні від традицій, а інколи і в їх запереченні.

У висновках подається загальний підсумок проведеного дослідження.

Основні положення дисертації викладено у наукових статтях і розділах посібників:

1. О.Гнідан, Л.Дем'янівська, Л.Йолкіна, А.Гуляк. Володимир Винниченко. Грицько Григоренко. Штрихи до портретів. - К., 1995.- 224с.

2. Проблематика ранньої прози Володимира Винниченка //Проблеми розвитку психолого-педагогічної науки у науковій творчості молоді: Тези. - Переяслав-Хмельницький, 1992. - Ч.І. - С. 94-95.

3. Ідейно-тематична модифікація малої прози Володимира Винниченка.// Посібник для студентів філологічних факультетів. - К., 1996.-28 с.

4. Зображення юрби у психологічній новелі В.Винниченка "Студент"// Розвиток проблем психолого-педагогічної творчості молоді: Тези. - К.,1993.- С.263-265.

Єлкіна Л.В. Мала проза Володимира Винниченка (к характеристике индивидуального стиля).

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 - украинская литература. Украинский государственный университет имени М.П. Драгоманова.

В диссертации осуществлен комплексный анализ рассказов Владимира Винниченка в аспекте их жанрового, тематического и идейно-стилистического своеобразия. Детально рассматриваются традиционные и индивидуально-авторские приемы художественной изобразительности, способы отражения внутреннего мира персонажей. Анализируемые произведения оцениваются как образцы литературного мышления нового типа и нового видения окружающей действительности.

Yolkina L.V. Small prose works by Volodymyr Vynnychenko (to description of individual style).

The dissertation for being conferred Candidate of Philological Sciences Degree in speciality 10.01.01 - Ukrainian literature. Ukrainian state university named after M.P.Dragomanov.

The dissertation features complex analysis of stories by Volodymyr Vynnychenko, the aspects of their genre, themes, ideas and style. It provides detailed description of traditional and author's individual methods of artistic expressiveness, ways of portraying inner world of characters. The analysed works are estimated as examples of literary thinking of a new type and new visions of surrounding reality.

Ключові слова: неореалізм, жанр, мала проза, європеїзм літератури, конфлікт, проблематика, викладові форми, психологізм, суб'єктивний - ліричний та об'єктивний - епічний типи стильової образності.

Компьютерно-издательская лаборатория
общеуниверситетского учебно-научного центра "Новые информационные технологии"
УГПУ им. М. Драгоманова

г. Киев, ул. Воровского 49
тел. 216-0216
216-4790

